

πίστιν ἀνθρώπων ἀποτελεῖ ὀλιγαρχίαν ἔχουσαν τὸ μονοπώλιον τῆς πίστεως. Αὐτοὶ οὗτοι οἱ δυνάμει νομικοῦ μονοπωλίου ὑφιστάμενοι ἐθνικοὶ πιστωτικοὶ ὀργανισμοί, τὰ ἐκδοτικὰ τραπεζιτικὰ ἰδρύματα εἶναι ἐξηρημένα ὡσαύτως—ὅπως καὶ τὰ κράτη καὶ αἱ βιομηχανικαὶ ἐπιχειρήσεις—ἀπὸ τῆς ὀλιγαρχικῶς συγκεκροτημένης τάξεως τῶν ὑπὸ μορφὴν διαφόρων πιστωτικῶν «τράστ» ἐμφανιζομένων διεθνῶν τραπεζιτῶν, τὸ δὲ κράτος ἀρκεῖται εἰς τὸ νὰ προβάλλῃ ὑπὸ τὸ φαινόμενον δυνάμεως, τὴν ὁποίαν πράγματι δὲν ἔχει, δηλαδὴ ἐμφανίζεται ὡς ὁ δημιουργὸς χρημάτων, τοῦ ὁποίου κατὰ βάθος δὲν εἶναι ὁ κύριος. Ἡ ἀληθῶς κρατοῦσα καὶ διοικοῦσα τὴν οἰκονομίαν τάξις εἶναι ἡ τάξις τῶν διεθνῶν τραπεζιτῶν. Τὸ ἐξασφαλίζον τὸν ὀλιγαρχικὸν χαρακτῆρα τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος τάξεως μονοπωλίον δὲν ὀφείλεται εἰς κύρωσιν πνευματικὴν ἢ ἔστω καὶ ἀπλῶς νομικὴν, ἀλλ' εἶναι μονοπώλιον, τοῦ ὁποίου προνομιοῦχος φορεὺς εἶναι πᾶς ὅστις κατὰ τύχην ἢ δι' ἀθεμίτου ὁδοῦ κατώρθωσε νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς χεῖρας του τὸ ζητούμενον ὑπὸ τῆς βιομηχανίας ἢ ὑπὸ τῶν κρατῶν χρῆμα. Ἐν ᾧ ἡ ἐπιλογή τῶν διοικούντων τὰς βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις ἀνδρῶν εἶναι δυνατὸν—καὶ τοῦτο συμβαίνει συχνότατα—νὰ συντελῆται ἐπὶ τῇ βάσει κριτηρίου ποιοτικοῦ καὶ ἀτομικοῦ (π. χ. τῆς τεχνικῆς μορφώσεως), ἡ ἐπιλογή τῶν κυρίως διοικούντων τὴν σύγχρονον οἰκονομικὴν ζωὴν φορέων τοῦ μονοπωλίου τῆς πίστεως συντελεῖται ἐπὶ τῇ βάσει κριτηρίων ξένων πρὸς τὴν ἀτομικότητα ὡς πνευματικὴν, ἠθικὴν ἢ φυσικὴν ἀρχήν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κριτηρίων τῆς κερδοσκοπίας καὶ τῆς ἀθεμίτου συναλλαγῆς.

45.—Τὰ ἀνωτέρω ἀφοροῦν εἰδικῶς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν. Τὸ ὅτι αὕτη—ὡς ἐμφανίζεται ἰδίᾳ σήμερον ἐξελιχθεῖσα—ἐπηρεάζει τὴν ὅλην κοινωνικὴν ζωὴν, ἰδίᾳ τὴν πολιτικὴν, εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἀκόμη δὲν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός τῆς ἀσκουμένης ὑπὸ τῆς οἰκονομίας ἐπιδράσεως, ἐρωτᾶται: πῶς συντελεῖται ἐν τῇ πολιτικῇ ζωῇ τῆς κοινωνίας ἡ ἐπιλογή τοῦ ἰσχυροῦ, τοῦ ἡγέτου τῶν κρατῶν ἢ τῶν κομμάτων; Συντελεῖται αὕτη ἄρά γε ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κριτηρίου τῆς ἀτομικότητος;

Καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἐρώτημα θὰ ἀπαντήσομεν ἀρνητικῶς. Τὸ ὅτι καὶ ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς λαϊκῶς κυβερνωμένης πολιτείας ἀναδεικνύονται πολλάκις πολιτικῶς ἄτομα ἀξίας, ἄτομα, τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλονται δι' ἀνωτέρου τινος χαρίσματος, τοῦ ὁποίου εἶναι φορεῖς, τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐπηρεάσῃ ἡμᾶς εἰς τὴν ἀρχήν, τὴν ὁποίαν πρόκειται νὰ θέσωμεν ἐνταῦθα. Πάντοτε βεβαίως θὰ ὑπάρχουν ἄτομα διασπῶντα τοὺς κανόνας.

“Ο,τι ἐνδιαφέρει ὁμως ἡμᾶς ἐνταῦθα δὲν εἶναι τοῦτο. Ἡμᾶς ἐνδιαφέρει νὰ πιστοποιήσωμεν τὸ γενικὸν καὶ ἀντικειμενικὸν κριτήριον, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου γίνεται ἡ ἐπιλογή τῶν πολιτικῶν ἡγετῶν. Τὸ κριτήριον τοῦτο δὲν ἔχει σχέσιν μὲ τὸ ἀληθῶς ἀτομικόν.

“Οταν ζητῶμεν, ὅπως προσδιορίσωμεν τὸ κριτήριον, δι’ οὗ συντελεῖται σήμερον ἡ ἐπιλογή τοῦ πολιτικοῦ ἡγέτου, ποῖον σύστημα πολιτειακῆς ὀργανώσεως πρέπει νὰ ἔχωμεν κυρίως ὑπ’ ὄψιν μας; Τὸ σύστημα, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει κυρίως τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς ἐποχῆς μας, εἶναι ὁ κοινοβουλευτισμός. Οὗτος, ὀφειλόμενος εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ζωῆς, ἐξέλιξιν μακράν, ἡ ὁποία μόλις κατὰ τὸν ΙΗ’ αἰῶνα ἤρξατο ἀποκρυσταλλουμένη εἰς παγίας μορφάς, μετεβιβάσθη κατὰ τὸν ΙΘ’ αἰῶνα καὶ εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Εὐρώπην καὶ δὴ κατ’ ἀρχὰς ὡς ἀγραφὸς πολιτικὸς κανὼν παραβιάσας τὸ γράμμα τῶν συνταγμάτων. Τὰ συντάγματα, ὧν τὸ γράμμα παραβιάσθη ὑπὸ τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συντάγματα βασιζόμενα ἐπὶ τοῦ προτύπου βελγικοῦ συντάγματος τοῦ 1831.

Ἡ νεωτάτη πολιτειακὴ ἐξέλιξις ἐμφανίζει τὸν κοινοβουλευτισμὸν ἐπικυρούμενον καὶ διὰ ῥητῶν συνταγματικῶν διατάξεων. Εἰς τὸν νεωτερισμὸν τοῦτον, ὃν εἰσήγαγε πρῶτον τὸ σύνταγμα τῶν Νεοτούρκων, προσέδωκε τὴν τελειότεραν νομικὴν διατύπωσιν¹ τὸ δημοκρατικὸν σύνταγμα τοῦ Γερμανικοῦ κράτους τοῦ 1919, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευσεν ἐν πολλοῖς ὡς πρότυπον εἰς πολλὰ μεταπολεμικὰ συντάγματα, ὡς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἑλληνικόν.

“Ο κοινοβουλευτισμὸς ζητεῖ, ὅπως ἡ κυβέρνησις χαίρη τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ κοινοβουλίου, ἀδιάφορον εἶναι ἀποτελεῖ τοῦτο τὸ μόνον ἢ ἐν ἓκ τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. “Ο ἀρχηγὸς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας—εἴτε κληρονομικὸς ἀρχὼν εἶναι οὗτος, εἴτε πρόεδρος δημοκρατίας—ὀφείλει κατὰ κανόνα (καὶ λέγομεν: κατὰ κανόνα, διότι ὑπάρχουν ἐξαιρετικαὶ περιπτώσεις, εἰς ἃς ἐπιτρέπεται ἡ παρα-

1) Λέγοντες, ὅτι τὸ γερμανικὸν σύνταγμα προσέδωκε τὴν τελειότεραν νομικὴν διατύπωσιν εἰς τὸν κοινοβουλευτισμὸν, ἔχομεν ὑπ’ ὄψιν μας μόνον τὰ ἄρθρα τοῦ ἐκεῖνα, δι’ ὧν κυροῦται συνταγματικῶς ὁ κοινοβουλευτισμὸς (ὄχι μόνον τὸ ἄρθρον 54, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄρθρα 53 καὶ 54). Τὸ ὅτι—παρὰ τὰ ἄρθρα ταῦτα—ὁ κοινοβουλευτισμὸς χωλαίνει ἐν Γερμανίᾳ, τοῦτο ὀφείλεται εἰς ἄλλας διατάξεις τοῦ συντάγματος, ὧν τὸ περιεχόμενον εἶναι συνδεδεμένον πρὸς τὰς εἰδικὰς συνθήκας, αἵτινες διέπουν τὸ γερμανικὸν κράτος. Πρβλ. Richard Thoma, Die rechtliche Ordnung des parlamentarischen Regierungssystems, ἐν: Handbuch des deutschen Staatsrechts», § 43 (σ. 503 κ.ε.)

βίασις τοῦ κανόνος τούτου) νὰ διορίζη ὑπουργοὺς ἐκείνους, κατὰ τῶν ὁποίων ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν ἐκδηλοῦται ἡ δυσπιστία τοῦ κοινοβουλίου. Τὸ κοινοβούλιον λοιπὸν—σῶμα συλλογικόν, τοῦ ὁποίου τὰ μέλη ἐκλέγονται δι' ἀμέσου, καθολικῆς καὶ μυστικῆς ψηφοφορίας ὑπὸ τοῦ λαοῦ—ἀποτελεῖ τὴν σφαιρὰν ἐκείνην, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἀναδεικνύονται οἱ ἡγέται τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῶν κρατῶν. Πῶς ὅμως ἀναδεικνύονται οὗτοι; Τίνα τὰ κριτήρια, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων συντελεῖται ἡ ἐπιλογή τούτων;

Ἡ οὐσιαστικὴ βάσις, ἐφ' ἧς στηρίζεται ἡ ζωὴ τοῦ κοινοβουλίου—βάσις, ἄνευ τῆς ὁποίας οὐδεμία νομικὴ ἀρχὴ θὰ ἠδύνατο νὰ συντηρήσῃ ταύτην—εἶναι ὁ συμβιβασμός. Ὁ Alfred Meusel, ἐξετάζων τὸ κοινωνιολογικὸν πρόβλημα τοῦ συμβιβασμοῦ,¹ τονίζει ὀρθῶς, ὅτι ὁ συμβιβασμός ἀποτελεῖ οὐσιῶδες τμῆμα τῆς ὅλης ἀστικῆς κεφαλαιοκρατικῆς κοινωνικῆς ὁργανώσεως. Ὅχι μόνον ἡ οἰκονομικὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ πολιτικὴ ζωὴ τῆς ἀστικῆς κοινωνίας βασίζεται ἐν πολλοῖς ἐπὶ τοῦ συμβιβασμοῦ. Ὅ,τι ἐμφανίζεται καὶ ἐπιβάλλεται, κατὰ τὸν Meusel, ὡς βούλησις κοινοβουλευτικῶς κυβερνουμένου κράτους, εἶναι σχεδὸν κατ' ἀνάγκην προῖὸν συμβιβασμοῦ. Εἴτε πρόκειται περὶ κοινοβουλευτικῆς ζωῆς, τῆς ὁποίας φορεῖς εἶναι δύο μόνον κόμματα, κόμματα τυπικῶς μὲν διαδεχόμενα ἀλλήλα εἰς τὴν ἐξουσίαν, οὐσιαστικῶς ὅμως ἀσκοῦντα συγκυριαρχίαν βασιζομένην ἐπὶ ἀμοιβαίων ὑποχωρήσεων καὶ θυσιῶν, εἴτε πρόκειται περὶ κοινοβουλευτικῆς ζωῆς, ἡ ὁποία, λόγῳ τῆς ὑπάρξεως πολλῶν κομμάτων, ὁδηγεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν δημιουργίαν κυβερνήσεων συνασπισμοῦ, εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἐμφανίζεται ὁ συμβιβασμός ὡς ἡ μόνη ἀρχή, ἣτις κατὰ κανόνα διέπει τὰ κοινοβουλευτικῶς ὁργανωμένα κράτη. Ἐξαιρέσει τῶν περιπτώσεων, εἰς τὰς ὁποίας ὁ κοινοβουλευτισμός ἀποτελεῖ ἰσχυρὸν πρόσχημα, ὑπὸ τὸ ὁποῖον καλύπτεται ἡ δικτατορία χαρισματικῶς ἀναδειχθέντος λαηγέτου—(περιπτώσεων σπανίων, αἱ ὁποῖαι ἄλλως τε δὲν εἶναι κατ' ἀρχὴν δυνατὰ εἰ μὴ ἐκεῖ, ὅπου δὲν ἰσχύει ὁ θεσμός τῆς ἀναλογικῆς ψηφοφορίας)—, ὁ κοινοβουλευτισμός, ὅπου ἰσχύει πράγματι, ἀρύεται τὴν ἰσχὺν καὶ δυνάμιν τοῦ ἀπὸ τοῦ συμβιβασμοῦ. Καὶ ἐρωτᾶται ἤδη: πῶς εἶναι δυνατὸν κατ' ἀρχὴν νὰ ἀποτελῇ ὁ συμβιβασμός ἀτμόσφαιραν κατάλληλον πρὸς ἀνάδειξιν τῆς ἀληθῶς μεγάλης ἀτομικότητος, τῆς ὁποίας ἡ ὑπαρξίς συνίσταται ἀκριβῶς εἰς τὴν ἀρνησιν παντὸς συμβιβασμοῦ;

1) Πρὸβλ. Alfred Meusel, Das Kompromiss, ἐν «Jahrbuch für Soziologie», 2. Band, Karlsruhe 1926, σ. 212 κ. ἐ., ἰδίᾳ σ. 224 κ. ἐ.

Πῶς εἶναι δυνατὸν ἢ ἀτμόσφαιρα τοῦ συμβιβασμοῦ νὰ ἐπιτρέπη τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παράγοντος ἐκείνου, ὃ ὁποῖος εἶναι ἀκριβῶς τεταγμένος, ὅπως διαλύη αὐτήν; Καὶ ὅπου ἀναδεικνύεται κοινοβουλευτικῶς ἡ μεγάλη ἀτομικότης, ἀναδεικνύεται μόνον κατ' ἐπίφασιν κοινοβουλευτικῶς. Πράγματι ἀναδεικνύεται αὕτη ὄχι διὰ τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, ἀλλὰ καθ' ὑπέρβασιν τούτου. Ὁ κοινοβουλευτισμὸς συμβολίζει τὸν μέσον ὄρον, τὸ μέτριον, τὴν μέσην ὁδόν. Συνήθως λέγεται, ὅτι ὁ κοινοβουλευτισμὸς εἶναι ἡ παλαιότερα ἐκείνη, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀναδεικνύεται ὁ ἰσχυρότερος, ὁ καλλίτερος, ὁ ἱκανότερος. Ἡ γνώμη αὕτη βασίζεται ἐπὶ βαρυτάτης πλάνης. Ὁ κοινοβουλευτισμὸς ἀποτελεῖ τὴν ἄρνησιν τοῦ μεγάλου ἀτόμου. Αἱ ἀρχαί του κλονίζονται, ὅσάκις προβάλλει τὸ ἄτομον ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ὄντοτι. Διὰ τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ ἀναδεικνύεται ὄχι ὁ ἰσχυρότερος καὶ καλλίτερος, ἀλλ' ὁ ἀνεκτότερος. Ποῖος ὅμως εἶναι συνήθως ὁ ἀνεκτότερος;

Δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἀπαντήσῃ τις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο. Ἡ ζωὴ ἔχει φροντίσει νὰ ὑπάρχῃ πάντοτε εἰς τὴν ἐπιφάνειάν της κᾶτι, τὸ ὁποῖον καλύπτει τὴν βαθυτέραν οὐσίαν της ἢ μᾶλλον καταπνίγει τὸν ἀληθῆ πυρῆνα της. Τὸ ἀληθῶς ζωτικόν, τὸ ἄτομον ἐν τῇ φυσικῇ αὐτοῦ μοναδικότητι καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐπαναστατικότητι, καταπνίγεται συνήθως ὑπὸ τῶν συμβατικοτήτων, αἱ ὁποῖαι, κυριαρχοῦσαι τῆς ζωῆς (ὡς ἀνεπτύχθη αὕτη πρὸ πάντων σήμερον), συνιστοῦν τὴν ἐπιφάνειάν της, ἐπιφάνειαν συγχεομένην ὑπὸ τῶν πλείστων πρὸς τὴν οὐσίαν της. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ταύτης δὲν εἶναι δυνατὸν συνήθως νὰ διακριθῇ εἰ μὴ ἐκεῖνος, ὅστις κατὰ βάθος δὲν διακρίνεται ἰδιαιτέρως ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου ἡ ἀτομικότης δὲν εἶναι πολὺ ἀνωτέρω τῆς ἀτομικότητος τῶν ἄλλων. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἀνεκτός. Αὐτὸς εἶναι ὁ διαρκῶς ἀναμενόμενος καὶ πάντοτε ἐξευρισκόμενος. Ὁ κοινοβουλευτισμὸς, ὅπως καὶ οἱ πλείστοι θεσμοὶ τῆς ἐποχῆς μας, βασίζεται ἐπὶ τοῦ ἰδιορρύθμου ἐκείνου ἀτομικισμοῦ, ὅστις ἀρνεῖται τὸ ἀληθῶς καὶ ἀπολύτως ἀτομικόν, ἐπὶ τοῦ ἀτομικισμοῦ, ὃ ὁποῖος συμβολίζει τὴν ἐπικράτησιν τοῦ μετρίου καὶ συνήθους ἀτόμου, τοῦ συμβαλλομένου καὶ συμβιβαζομένου ἀνθρώπου τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο θὰ ἔπρεπε μάλιστα νὰ παρατηρηθῇ καὶ ἄλλο τι. Οἱ πολιτικοὶ κυβερνῆται τοῦ λαοῦ, ἐκλεγόμενοι ὑπ' αὐτοῦ, ἐμφανίζονται σήμερον ὡς οἱ ἐκλεκτοί. Καὶ ὅμως: ἐλάχισται εἶναι αἱ περιπτώσεις ἐκεῖναι, καθ' ἃς ὁ λαὸς ἀναγνωρίζει εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐκλεγέντος ὄχι μόνον τὸν πολιτικόν, ἀλλὰ καὶ ἐν γένει τὸν πνευματικὸν ἡγέτην του. Οἱ πολιτικοὶ ἡγέται δὲν ἀποτελοῦν συνήθως

—ὅπως θὰ ἦτο φυσικὸν—καὶ τοὺς πνευματικοὺς ἡγέτας τοῦ λαοῦ. Τὸ πνεῦμα καὶ ἡ πολιτικὴ ἐμφανίζονται ὡς δύο δυνάμεις διϊστάμεναι πρὸς ἀλλήλας. Ἴσως παρατηρηθῆ, ὅτι καὶ ἄλλοτε συνέβαινε τοῦτο. Ἡ παρατήρησις αὕτη εἶναι βεβαίως κατ' ἀρχὴν ὀρθή. Ἄλλοτε ὅμως ὁ λαὸς δὲν ἐξέλεγε τὸν πολιτικὸν ἡγέτην του. Σήμερον, ὅποτε ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς καὶ ἀσκεῖ τοῦτο ἐπιμόνως καὶ φανατικῶς, πῶς δὲν φροντίζει νὰ ἐκλέγῃ ἄνθρωπὸν ἱκανόν, ὅπως ἀποτελέσῃ καὶ τὸν πνευματικὸν ἡγέτην του ; Τὸ πρόβλημα εἶναι ἀπλοῦν. Ὁ λαὸς δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ ἐκλέξῃ τὸ πνευματικῶς ἀνώτερον ἄτομον. Ὁ λαὸς δὲν εἶναι κἂν εἰς θέσιν νὰ πράξῃ τοῦτο. Τὰ κριτήρια, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων προβαίνει ὁ λαὸς εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν πολιτικῶν ἡγετῶν του, εἶναι πάντοτε εἰδικά, στενά, ἐπίκαιρα. Μόνον ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τοιαῦτα κριτήρια εἶναι κατ' ἀρχὴν δυνατὸν νὰ συμπέσουν αἱ γνώμαι πολλῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλας. Τὸ ἀπολύτως ἀτομικόν, τὸ πνευματικῶς ἀνώτερον εἰς τὴν ὑπαρξίν ἀνθρώπου τινος δὲν εἶναι δυνατὸν κἂν νὰ τεθῆ ὑπὸ τὴν κρίσιν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐσωτερικῶς δὲν συμμετέχουν τούτου. Ὑπάρχουν βεβαίως περιπτώσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὁ λαὸς, καθιστάμενος ἀσυνειδήτως ὄργανον μυστικῆς τινος δυνάμεως, τῆς ὁποίας ἡ ἀποκάλυψις ἔχει σχεδὸν πάντοτε χαρακτῆρα οἰονεὶ θρησκευτικόν, ἀναδεικνύει εἰς πολιτικὸν ἡγέτην του τὸν ἀληθῶς μεγάλον ἄνδρα. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ εἶναι πράγματι ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ. Αἱ περιπτώσεις ὅμως αὗται εἶναι σπάνιαι καὶ καθίστανται ἰδίᾳ σπανιώταται εἰς χώρας μεγάλας καὶ δὴ εἰς χώρας, τῶν ὁποίων ἡ κοινοβουλευτικῶς δημοκρατικὴ ὁργάνωσις εἶναι ἀρρήκτως συνυφασμένη πρὸς ἐξειλιγμένην οἰκονομικὴν ὁργάνωσιν τῆς κοινωνίας. Εἰς χώρας, ὡς ἡ Γερμανία, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία, εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ ταῦτισθῇ ἡ ὑπαρξὶς τῶν πολιτικῶν ἡγετῶν πρὸς τὴν ὑπαρξίν τῶν πνευματικῶν ἡγετῶν τοῦ λαοῦ. Ὁ Alfred Weber, πιστοποιῶν εἰς τελευταίως δημοσιευθεῖσαν πραγματείαν του¹ τὴν διάστασιν μεταξὺ πνεύματος καὶ πολιτικῆς ἐν Γερμανίᾳ, προσπαθεῖ νὰ ἀναγάγῃ ταύτην σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ εἰς εἰδικῶς συνδεόμενα πρὸς τὴν Γερμανίαν αἷτια. Ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἀρχῆς—ἀρχῆς, ἣν ἐπιχειρεῖ νὰ θεμελιώσῃ ἐπὶ ἱστορικῶν παραδειγμάτων—, καθ' ἣν ἡ σχέσις πολιτικῆς καὶ πνεύματος δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς μορφῆς τῶν πολιτευμάτων, ἀλλ' εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ ἢ νὰ μὴν ὑπάρχῃ ὑφ' οἰονδήποτε πῶς τευμα, ἀποδίδει τὴν τραγικὴν κρίσιν, τὴν ὁποίαν διέρχεται ἐν Γερμα-

1) Alfred Weber, Geist und Politik, ἐν «Die neue Rundschau», XXXXI. Jahrgang der Freien Bühne, Probeband, σ. 337 κ. ἑ.

νία ἢ σχέσις πολιτικῆς καὶ πνεύματος εἰς τὸν ἕξῃς κυρίως λόγον : Ἡ Γερμανία στερεῖται ὠρισμένης καὶ ἐν ἑαυτῇ σταθερῶς καὶ παγίως ἐσχηματισμένης τάξεως ἡγετῶν, τάξεως ἀποτελούσης φορέα μεγάλης καὶ ζωτικῆς πολιτικῆς παραδόσεως, στερεῖται τῶν ἰδεῶν ἐκείνων, εἰς τὰς ὁποίας ἐνσαρκοῦνται συμβολικῶς τὰ στοιχεῖα τοιαύτης παραδόσεως, στερεῖται τέλος τῶν πρὸς ὠρισμένα μεγάλα πρόσωπα συνδεδεμένων ἀτομικῶν προτύπων, τὰ ὅποια εἶναι εἰς θέσιν πολλάκις νὰ ἀναπληρώσουν τὰ ἀντικειμενικὰ σύμβολα τῆς παραδόσεως, προτύπων, ὅπως εἶναι ἐν Ἀμερικῇ ὁ Washington καὶ ὁ Lincoln, ἐν Γαλλίᾳ ὁ Γαμβέττας, ἐν Ἰταλίᾳ ὁ Γαριβάλδης καὶ ὁ Mazzini, ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ Pitt, ὁ Disraeli καὶ ὁ Gladstone. Ὁ Bismarck, ὅστις ὑπῆρξε, κατὰ τὸν Alfred Weber, ἱστορικῶς μεγαλοπρεπέστερος καὶ προσωπικῶς μεγαλοφυέστερος πάντων τούτων, ὑπάρχει καὶ ζῆ εἰς τὴν παράδοσιν τῆς γερμανικῆς πολιτικῆς ὡς παράδοξος καὶ μεμονωμένος γίγας, πρὸς τὸν ὅποιον στρέφει τις τοὺς ὀφθαλμοὺς ὡς πρὸς ἦρωα, ὁ ὅποιος ὁμῶς ἴσταται καὶ ζῆ ἔξω παντὸς σχήματος, ἔξω πάσης διὰ τῆς παραδόσεως μεταβιβασίμου πολιτικῆς ἀρχῆς.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι τὰ ἀνωτέρω—καὶ πολλὰ ἀκόμη, τὰ ὅποια λεπτότατα παρατηρεῖ ὁ Alfred Weber—εἶναι ἐν πολλοῖς ὀρθά. Ἡ πολιτικὴ ἀριστοκρατία τῆς παλαιᾶς Πρωσσίας, ἡ ὁποία ἐξεπροσώπει κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ ἀριστοκρατίαν πνευματικὴν καὶ δὴ ἐκείνην, ἣτις ἀπετέλεσε τὸν φορέα πνευματικῆς κινήσεως, ὡς ὁ γερμανικὸς Ρωμαντισμὸς, μετετράπη περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος εἰς κοινότατον καὶ πνευματικῶς μετριώτατον σῶμα αὐλικῶν διπλωματῶν, σῶμα, εἰς τὴν μετριότητα καὶ περιορισμένην διανοητικότητα τοῦ ὁποίου ὀφείλεται—ὡς παρατηρεῖ ὡσαύτως ὀρθῶς ὁ Alfred Weber—ἡ ἀπομόνωσις, ἣν ὑπέστη ἡ Γερμανία ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τὰς δύο προηγηθείσας τοῦ παγκοσμίου πολέμου δεκαετηρίδας. Τοῦτο εἶναι ἀναντιρρήτως ὀρθόν. Εἶναι ὁμῶς ἀρά γε δυνατόν νὰ συμφωνήσῃ τις μετὰ τοῦ Alfred Weber εἰς τὸ ὅτι μόνον ἐν Γερμανίᾳ ἐσημειώθη πλήρως τὸ σχῆμα μεταξὺ πολιτικῆς καὶ πνεύματος καὶ ὅτι γῶραι, ὡς ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία, δὲν ἐμφανίζουσιν συμπτώματα—καὶ δὴ συμπτώματα ἔξ ἴσου σοβαρὰ—τοιούτου σχίσματος :

Καθ' ἡμᾶς, τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος σχῆμα εἶναι γενικὸν ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀφορᾷ πάντα τὰ μεγάλα καὶ οἰκονομικῶς ἐξαιρετικῶς ἐξελιγμένα κράτη. Ἀρκεῖ νὰ ἀνακαλέσωμεν πρὸς στιγμὴν εἰς τὴν μνήμημας πάντα τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἐνεφανίσθησαν διευθύνοντα τὰς τύχας τῆς Εὐρώπης ἢ μᾶλλον

τοῦ κόσμου ὁλοκλήρου, διὰ νὰ πιστοποιήσωμεν τὴν ὑπαρξίν καθολικῆς κρίσεως εἰς τὴν σχέσιν πολιτικῆς καὶ πνεύματος. Ἀνακαλοῦντες εἰς τὴν μνήμην μας τὰ ὀνόματα, πρὸς τὰ ὁποῖα συνεδέθησαν αἱ σοβαρώτεραι στιγμαὶ τῆς νεωτέρας ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος, αἱ στιγμαί, δι' ὧν ἐπεσφραγίσθη ἡ μεγίστη τῶν πολεμικῶν συρράξεων, τὰς ὁποίας ἐγνώρισεν ἡ ἱστορία, θὰ ἴδωμεν, ὅτι ὅπισθεν τῶν ὀνομάτων τούτων κρύπτονται ἄνθρωποι μετριώτατοι καὶ δὴ ὄχι μόνον πνευματικῶς ἀσημαντοὶ, ἀλλὰ καὶ πολιτικῶς μέτριοι. Καὶ ἐὰν ὑπῆρξαν μεταξὺ τούτων ἰσχυραὶ τιγες καὶ πνευματικῶς ἀνώτεραι φυσιογνωμίαι, αὗται ἐξετοπίσθησαν ἀμέσως μετὰ τὴν λήξιν τῆς περιορισμένης καὶ πρὸς τὸν πόλεμον συνδεομένης θητείας των. Ὁ λαὸς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνεχθῆ τὰς φυσιογνωμίας ταύτας. Δὲν ἐννοοῦμεν βεβαίως τὸν Wilson, τοῦ ὁποίου ἡ πνευματικὴ ὄντοτης ὑπῆρξε λίαν ἀμφίβολος καὶ ὁ ὁποῖος ὑπενθυμίζει τὰς ὑπὲρ τὸ δέον ἀμερικανικὰς ἐκείνας μονομανίας, τῶν ὁποίων τὸ ἀντικείμενον εἶναι πάντοτε ἐξαιρέτως περιορισμένον, οὔτε τὸν Lloyd George, τὸ πρότυπον τοῦτο τοῦ ἐστερημένου καὶ τῆς ἐλαχίστης πνευματικότητος πολιτικοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ πτώσις ὠφείλετο εἰς τὴν συσσώρευσιν ὑπὲρ τὸ δέον πολλῶν ἀνομημάτων. Ἐννοοῦμεν κυρίως τὸν Clemenceau, ὅστις ὑπῆρξε πράγματι πνευματικὴ φυσιογνωμία ἐκ τῶν σπανίων καὶ τοῦ ὁποίου ἡ πτώσις ὑπῆρξε χαρακτηριστικὸν σύμπτωμα τοῦ κρατοῦντος μεταξὺ πολιτικῆς καὶ πνεύματος ἀσυμβιβάστου. Καὶ ἀποδίδεται συνήθως ἡ πτώσις τοῦ Clemenceau εἰς τὸ ὑγιὲς πολιτικὸν ἐνστικτον τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ, ὅστις μετὰ τὸν πόλεμον ἐζήτησεν ἀνθρώπους ὀλιγώτερον συνδεδεμένους πρὸς τὴν πολεμικὴν ἰδεολογίαν, ἀνθρώπους καταλλήλους πρὸς δημιουργίαν πνεύματος συνεννοήσεως μετὰ τῶν πρῶην ἐχθρῶν. Δὲν νομίζομεν, ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδόσωμεν εἰς τὸν γαλλικὸν λαόν, τοῦ ὁποίου ὁ σωβινισμὸς εἶναι παραδειγματικός, τοιούτου εἴδους πρόθεσιν. Ἄλλως τε πολὺ πρὸ τῶν γερμανικῶν ἐκλογῶν τοῦ Σεπτεμβρίου 1930, ἐκλογῶν, τῶν ὁποίων τὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἐδικαιολόγει ἴσως πράγματι μεταστροφὴν τινα καὶ εἰς τὰ πνεύματα τῶν Γάλλων, ὁ αὐτὸς λαός, ὅστις ἐξεδίωξε τὸν Clemenceau, ἀνεβίβασεν εἰς τὰ ἀνώτατα τοῦ κράτους ἀξιώματα ἀνθρώπους τῆς σχολῆς τούτου καὶ τοῦ Poincaré. Δὲν εἶναι βεβαίως κατ' ἀρχὴν εὔκολον νὰ εἰσδύσῃ τις εἰς τὴν ψυχικὴν σύνθεσιν λαοῦ τινος καὶ νὰ ἐξαγάγῃ συμπεράσματα περὶ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ διαθέσεων. Πάντως ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θεωροῦμεν βέβαιον, εἶναι τοῦτο: ὅτι καὶ ἐν Γαλλίᾳ ἡ σχέσης μεταξὺ πολιτικῆς καὶ πνεύματος εἶναι ἐλαχίστη. Ἡ χώρα αὕτη, ἡ ὁποία ἐγνώρισε κατὰ τὸ παρελθὸν πολιτικούς

ἡγέτας ἰσχυρᾶς πράγματι πνευματικῆς ὄντοτης, κατέληξεν εἰς τὸ νὰ ἐμφανίζῃ ἀπὸ τινων δεκαετηρίδων τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς ἔρμαιον εἰς χεῖρας τάξεως ἡγετῶν παγίως καὶ σταθερῶς πράγματι ἐσχηματισμένης, τάξεως ὅμως δημαγωγῶν, τῶν ὁποίων ἡ μόνη παράδοσις συνίσταται εἰς τὴν ἀντιπνευματικωτέραν τῶν ἀρχῶν, αἵτινες διέπουν τὴν ἐποχὴν μας, εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ συμβιβασμοῦ, τῆς ἰδιοτελοῦς σκοπιμότητος, τοῦ «ὀρπορτουνισμοῦ». Οὐδεμία χώρα ἐμφανίζει τόσην ἔλλειψιν πολιτικῆς καὶ ἰδεολογικῆς σταθερότητος εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν πολιτικῶν ἡγετῶν τῆς, ὅσην ἐμφανίζει ἡ Γαλλία. Οἱ πλεῖστοι τούτων εἰσῆλθον εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν ὡς ἄκροι ἀριστεροὶ καὶ μετέβαλον αἰφνιδίως πεποιοθήσεις, ὅταν προσεφέρθη εἰς αὐτοὺς χαρτοφυλάκιον. Τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι βεβαίως δυνατόν νὰ ἐξυπηρετῆται διὰ συμβιβασμῶν καὶ ἰδεολογικῆς ἀσταθείας. Ἡ ὑπαρξις αὐτῆς σημαίνει ἀπλούστατα ἔλλειψιν πνεύματος.

Ἡ κρίσις λοιπόν, τὴν ὁποίαν ὑφίσταται ἡ σχέσις μεταξὺ πνεύματος καὶ πολιτικῆς, εἶναι γενικὴ. Ὁ πολιτικὸς ἡγέτης δὲν ταυτίζεται πρὸς τὸν πνευματικὸν ἡγέτην τοῦ λαοῦ. Ἡ πολιτικὴ ζωὴ δὲν φέρεται ὑπὸ τῶν ἀληθῶς μεγάλων, ὑπὸ τῶν πνευματικῶς ἀνωτέρων ἀτόμων. Μεταξὺ πνεύματος καὶ πολιτικῆς ὑπάρχει μάλιστα ἐν πολλοῖς ἐχθρότης. Οὐδ' αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἀπλῆ συμμαχία εἶναι δυνατὴ μεταξὺ τούτων. Ὁ Φρειδερίκος ὁ Μέγας τῆς Πρωσσίας καὶ ὁ Βολταῖρος κατώκουν ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην. Ὅταν ὁ Μέγας Ναπολέων παρεκάλεσε τὸν Goethe νὰ ἀνταποδώσῃ εἰς τὴν Γαλλίαν ὅ,τι αὕτη εἶχε προσφέρει ἄλλοτε διὰ τοῦ Βολταίρου εἰς τὴν Γερμανίαν, ὁ Goethe ἠρνήθη καὶ ἡ ἀρνήσις αὐτὴ εἶχε διὰ τὴν ἐποχὴν μας, ἡ ὁποία ἤρξατο ἔκτοτε ἀποκρυσταλλουμένη, συμβολικὸν χαρακτῆρα. Ὁ Goethe διησθάνθη, ὅτι ἐπλησίαζεν ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν ἡ πολιτικὴ θὰ ἀπεξενουῖτο πλήρως ἀπὸ τοῦ πνεύματος, ἀπὸ τῆς ποιήσεως. Δεδομένου μάλιστα, ὅτι ὁ Goethe ὑπῆρξεν εἰς ἕξ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι—ἀδιάφορον ἐὰν συνειδητῶς ἢ ὄχι—προητοίμασαν τὴν ἐποχὴν αὐτήν, ἡ συμβολικότης τῆς ἀρνήσεως, δι' ἧς ἀπήντησεν οὗτος εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ Ναπολέοντος, λαμβάνει καθαρώτερον χαρακτῆρα. Ἡ ἐποχὴ μας ἀπαιτεῖ τὸν καταμερισμὸν τῶν ἔργων. Ὁ Βολταῖρος δὲν ἦτο μόνον ποιητής, ἀλλ' ἦτο καὶ πολιτικός. Ὁ Φρειδερίκος ὁ Μέγας δὲν ἦτο ἀπλῶς πολιτικός, ἀλλ' ἦτο καὶ ποιητής ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἤθελε νὰ εἶναι καὶ ποιητής. Τοῦτο ἀνταπεκρίνετο εἰς τὸ ὅλον πνεῦμα τῆς ἐποχῆς των. Σήμερον τὰ ἔργα καταμερίζονται. Αὐτὸ μάλιστα θεωρεῖται ὡς τὸ ὑψίστον κατώρθωμα τῆς ἐποχῆς μας. Τί σχέσιν ἔχει ἡ ποίησις ἢ καὶ τὸ πνεῦμα ἐν γένει πρὸς τὴν πολιτικὴν; Τὸ ἄτομον διασπᾶται καὶ δια-

σπᾶται ἐπὶ τῇ βᾶσει τεχνικῶν κριτηρίων. Τὸ νὰ πολιτευθῆ ἡμερὸν ἄνθρωπος, τοῦ ὁποίου ἡ διάθεσις καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ ἀτομικότης εἶναι θεωρητικὴ καὶ πνευματικὴ, δὲν εἶναι ἀπλοῦν, ἀλλὰ προϋποθέτει θυσίαν, ἐγκατάλειψιν αὐτῆς ταύτης τῆς ἀτομικότητός του, πόνον. Ὁ λαός, ἐκλέγων τὸν πολιτικὸν ἡγέτην του, δὲν θέλει νὰ βραβεύσῃ τὸ πνεῦμα. Πρὸς στέγασιν τοῦ πνεύματος ὑπάρχουν αἱ ἀκαδημαίαι, τὰ πανεπιστήμια, αἱ ἀνώταται σχολαὶ ἢ—πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἀσύνηθες—ἢ περιφρόνησις καὶ ἡ «φτώχεια». Ἡ πολιτικὴ οὐδ' αὐτῆς ταύτης τῆς συνεργασίας μὲ τὸ πνεῦμα ἔχει ἀνάγκην. Καὶ ὅπου ἐκδηλοῦται τοιαύτη συνεργασία, εἶναι τυπικὴ καὶ ὑπάρχει μόνον πρὸς τήρησιν προσημάτων. Οὐδεμία ἄλλη ἐποχὴ ἐγνώρισε τὸν καταμερισμὸν τῶν ἔργων, τὸν ὁποῖον ἐθέσπισεν ἡ ἐποχὴ μας. Τί σημαίνει ὅμως ὁ καταμερισμὸς οὗτος; Σημαίνει ἄρα γε ὀργανικὴν τινὰ διάταξιν τῶν τμημάτων τοῦ συνόλου, διάταξιν ἀνάλογον πρὸς ἐκείνην, ἡ ὁποία συνδέει τὰ διάφορα τμήματα, μέλη καὶ ὄργανα τῶν φυσικῶν ὀργανισμῶν;

Ὁχι! Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος καταμερισμὸς δὲν εἶναι ὀργανικός, ἀλλ' εἶναι—συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας—μηχανικός καὶ τεχνητός. Ὁ καταμερισμὸς οὗτος δὲν συνδέει, ἀλλὰ διασπᾷ, σημαίνει ἀποξένωσιν τῶν διαφόρων τμημάτων ἀπ' ἀλλήλων. Ὄταν ὅμως ἐπέρχεται εἰς σύνολόν τι, τοῦ ὁποίου ὁ προσρισμὸς εἶναι ὀργανικός, ἀποξένωσις τῶν ἀπαρτιζόντων τοῦτο μελῶν ἀπ' ἀλλήλων, ὅταν ἡ ζωὴ δὲν μεταβιβάζεται ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μέλους εἰς τὸ ἄλλο, ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ὀργάνου εἰς τὸ ἄλλο, τότε τὸ σύνολον τοῦτο ἀπονεκροῦται ἢ μᾶλλον καὶ ἐὰν δίδῃ τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι κινεῖται, κινεῖται μηχανικῶς καὶ ὄχι ὀργανικῶς, κινεῖται ἀναγκαστικῶς καὶ ὄχι ἐλευθέρως. Αὐτὸ σημαίνει κατὰ βάθος ὁ καταμερισμὸς, τὸν ὁποῖον ὁ *Émile Durkheim*, συμπληρῶν τὴν παράδοσιν τῶν κλασσικῶν οἰκονομολόγων, ἰδίᾳ τοῦ *Adam Smith*, ἐθεώρησεν ὡς τὸν ὑψιστον σκοπὸν, πρὸς τὸν ὁποῖον τείνει ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ καταμερισμὸς οὗτος οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν «οἰκειοπραγίαν», τὴν ὁποίαν ἐδίδραξεν ὁ *Πλάτων* καὶ ἡ ὁποία ἐσήμαινε δι' αὐτὸν ἀρχὴν οὐχὶ τεχνητὴν, ἀλλ' ἠθικὴν. Ὁ *Πλάτων* εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐζήτησεν, ὅπως ἡ πολιτεία κυβερνᾶται ὑπὸ τῶν σοφῶν. Καταμερισμὸν ἀποξενούντα τὴν πολιτικὴν ἀπὸ τοῦ πνεύματος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραδεχθῆ ὁ δημιουργήσας τὸ ὠραιότατον καὶ ἀνώτατον τῆς πολιτείας ἰδεῶδες. Ὁ *Πλάτων* ὄχι μόνον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραδεχθῆ τοῦτο, ἀλλ' ἔφθασε μέχρι τοῦ σημείου νὰ τονίσῃ, ὅτι διὰ τῆς πολιτείας δὲν ὑπάρχει σωτηρία, ἐφ' ὅσον φιλοσοφία καὶ πολιτικὴ δύναμις δὲν εἶναι

συνηνωμέναι εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον. «Ἐὰν μὴ, ἦν δ' ἐγώ, ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν ἢ οἱ βασιλεῖς τε νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται φιλοσοφήσωσι γνησίως τε καὶ ἱκανῶς καὶ τοῦτο εἰς ταῦτὸν ἑμπέση, δύναμις τε πολιτικῆ καὶ φιλοσοφία, τῶν δὲ νῦν πορευομένων χωρὶς ἐφ' ἑκάτερον αἱ πολλαὶ φύσεις ἐξ ἀνάγκης ἀποκλεισθῶσιν, οὐκ ἔστι κακῶν παῦλα, ὧ φίλε Γλαύκων, ταῖς πόλεσι, δοκῶ δ' οὐδὲ τῷ ἀνθρώπινῳ γένει, οὐδὲ αὕτη ἢ πολιτεία μὴ ποτε πρότερον φυῆ τε εἰς τὸ δυνατὸν καὶ φῶς ἡλίου ἴδῃ, ἦν νῦν λόγῳ διεληθύθαμεν»¹. Καὶ τίνας ἐθεώρει ὁ Σωκράτης καὶ δι' αὐτοῦ ὁ Πλάτων ὡς τοὺς ἀξιούς, ὅπως κυβερνοῦν; Μήπως ἐθεώρει οὗτος τοὺς εἰδικοὺς ἐπιστήμονας, τοὺς ἀναζητοῦντας τὴν εἰδικὴν γνῶσιν ἐπὶ θυσία τῆς ἀληθοῦς γνώσεως, τοὺς ἐκπροσωποῦντας καὶ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν σφαιραν τοῦ πνεύματος τὸν χαρακτηρίζοντα τὴν ἐποχὴν μας καταμερισμὸν τῶν ἔργων; Ὁχι! Τοὺς τοιούτους εἰδικοὺς ἐπιστήμονας εἶχε καταπολεμήσει ὁ Πλάτων καὶ εἰς τὸν «Θεαίτητον», ἐν αὐτῇ δὲ ταύτῃ τῇ «Πολιτεία», ἐπεξηγῶν τὰ περὶ σχέσεως φιλοσοφίας καὶ πολιτικῆς δυνάμεως λεγόμενα, χαρακτηρίζει ὡς φιλοσόφους ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ζητοῦν τὴν καθολικὴν ἀλήθειαν καὶ ὄχι τὴν εἰδικὴν γνῶσιν, ἐκείνους, οἱ ὅποιοι τείνουν—ὡς λέγεται καὶ εἰς τὸ «Συμπόσιον»—πρὸς τὴν «ἄφθονον φιλοσοφίαν».² Τούτους ἠννόει καὶ ὁ Immanuel Kant, ὅταν, ἀπομιμούμενος τὸν Πλάτωνα εἰς τὴν «Πρὸς τὴν αἰωνίαν εἰρήνην» μικρὰν πραγματείαν του, ἐζήτησεν, ὅπως ἡ πολιτικὴ περιέλθῃ εἰς χεῖρας τῶν σοφῶν.

Μνημονεύοντες τὰ ἀνωτέρω, γνωρίζομεν, ὅτι τὸ ἱστορικῶς δεδομένον, τὸ πραγματικόν, σχετικὸν ὄν καὶ περιορισμένον, οὐδέποτε εἶναι δυνατόν νὰ ταῦτισθῇ πρὸς τοιαῦτα ἀπόλυτα ἰδανικά, οἷα τὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Kant. Ταῦτα ὑπάρχουν ὁμως καὶ ζοῦν, ἔστω καὶ ἐὰν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πραγματοποιηθοῦν. Ὑπάρχουν ὡς σύμβολα τοῦ τελείου, ὡς ἰδανικὰ κριτήρια τῆς πραγματικότητος, ὡς τοιαῦτα δὲ ἔχουν ὑψίστην ἀξίαν καὶ δὴ ὄχι μόνον θεωρητικὴν, ἀλλὰ καὶ πρακτικὴν. Δὲν εἶναι οὕτοπαι, ὑφ' ἣν ἔννοιαν νοεῖται ἡ λέξις αὕτη συνήθως, ἀλλ' εἶναι κρίσεις ἠθικαί, ὡς τοιαῦται δὲ σημαίνουν τὴν ἀλήθειαν, ἔστω καὶ ἐὰν δὲν ταῦτίζονται πρὸς τὴν πραγματικότητα.

46.—Ἦδη, ἐγκαταλείποντες τὴν ἀνωτέρω γενομένην μικρὰν πα-

1) Πλάτωνος, Πολιτεία, 473 D.

2) Πρβλ. σχετικῶς καὶ Paul Natorp. Ἡ περὶ ἰδεῶν θεωρία τοῦ Πλάτωνος, κατὰ μετάφρασιν Μιχ. Τσαμαδοῦ, Ἀθήναι 1929, σ. 180.

ρέκβασιν, ἃς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ θέμα μας. Εἶδομεν, ὅτι ὄχι μόνον ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς πολιτικῆς, ἢ ἐπιλογῇ τῶν ἡγετῶν δὲν γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κριτηρίου τῆς ἀτομικότητος, τῆς ἀληθοῦς ἀτομικότητος ὡς φορέως ἰδιαιτέρως ἐντεταμέ-νων πνευματικῶν ἀξιῶν. Ὁ ἀτομικισμός, ὅστις φέρεται διέπων τὴν ἐποχὴν μας σημαίνει καὶ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο ἄλλο τι. Δὲν ση-μαίνει τὸν θρίαμβον τοῦ ἀληθῶς ἀτομικοῦ, τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον. Εὐκόλως, ἄνευ θυσιῶν καὶ αὐταπαρνήσεως, ἀναδει-κνύεται μόνον ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἀκριβῶς δὲν διακρίνεται ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἰδιαιτέρως. Ὁ διακρινόμενος πράγματι, δυσκόλως διακρίνεται.

Μόνον τώρα—κατόπιν τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων, δηλαδή ἀφ' οὗ εἶδομεν πράγματι τί σημαίνει ὁ διέπων τὴν ἐποχὴν μας ἀτομικισμός— εἶναι δυνατόν πλέον νὰ θέσωμεν τὸ ἐρώτημα: ποία πρόκειται νὰ εἶναι ἡ σχέσις τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ κομμουνισμοῦ, ὡς συστημάτων κοινω-νικῆς ὀργανώσεως, πρὸς τὸν ἀτομικισμὸν τοῦτον; Λαμβάνοντες ἤδη ὑπ' ὄψιν τὸν εἰδικὸν χαρακτῆρα τοῦ διέποντος τὴν ἐποχὴν μας ἀτομι-κισμοῦ, χαρακτῆρα ξένον πρὸς πᾶσαν κίνησιν τείνουσαν πρὸς τὴν ἀνά-δειξιν καὶ διευκόλυνσιν τῆς ἀναδείξεως τοῦ ἀληθῶς ἀτομικοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον,—θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ δόσωμεν ἀπάντησιν καὶ εἰς τὸ ἀνω-τέρω ἐρώτημα

Τὸ πρόβλημα τοῦ σοσιαλισμοῦ ἢ κομμουνισμοῦ (δὲν θεωροῦμεν ἀναγκαῖον νὰ προβῶμεν ἐνταῦθα εἰς διάκρισιν τούτων ἀπ' ἀλλήλων, διάκρισιν, ἣτις—καὶ ὅπου ὑπάρχει—βασίζεται μόνον ἐπὶ πρακτικῶν πο-λιτικῶν κριτηρίων) βαρύνει μεγάλη τις προκατάληψις, ἢ ὁποία ὀφεί-λεται κυρίως εἰς τὸ ὅτι καθαρῶς ἠθικῶς θεωροῦνται οἱ δύο οὔτοι ὄροι ὡς ὑποδηλοῦντες ἐννοίας ἀντιτιθέμενας πρὸς τὸν ἀτομικισμὸν. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἀπομακρυνθῶμεν ἀπὸ πάσης ἠθικῆς ἐκτιμῆσεως τῆς ἀντι-θέσεως ταύτης καὶ νὰ ἐξετάσωμεν τὸ πρόβλημα ὑπὸ μορφὴν διάφορον ἐκείνης, ὑφ' ἣν νοεῖται συνήθως. Συγκεκριμένως δέον νὰ ἐρωτήσω-μεν: ὁ σοσιαλισμός ἢ ὁ κομμουνισμός, πραγματοποιούμενοι, πρόκειται νὰ εὐρύνουν ἢ νὰ περιορίσουν τὴν σφαῖραν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐκδη-λοῦται τὸ ἄτομον, δηλαδή τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν στοιχεῖον εἰς τὸν ἄνθρωπον;

Δὲν ὑπάρχει εἰ μὴ μόνον μία φράσις εἰς τὰ ἔργα τῶν Μ a r x καὶ E n g e l s, δι' ἧς ἐπιχειρεῖται ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ προβλήματος τού-του. Προσπαθοῦντες οὔτοι νὰ δόσουν εἰκόνα τινα γενικὴν τῆς κομ-μουνιστικῆς κοινωνίας τοῦ μέλλοντος, παρατηροῦν, ὅτι αὕτη δὲν θὰ βασίζεται ἐπὶ τοῦ καταμερισμοῦ ἐκείνου τῶν ἔργων, τὸν ὁποῖον ἐδη-

μιούργησε κυρίως ἡ ἀστική ὀργάνωσις τῆς κοινωνίας.¹ Ὁ καταμερισμὸς οὗτος εἶναι ἀναγκαστικὸς καὶ καταπνίγει, κατὰ τοὺς Marx καὶ Engels, τὰς ἀτομικὰς κλίσεις. Ἐν τῇ κομμουνιστικῇ κοινωνίᾳ δὲν θὰ εἶναι περιορισμένος καὶ ἀναγκαστικῶς δεδομένος ὁ κύκλος δράσεως τοῦ ἀτόμου. Δεδομένου, ὅτι ἡ κοινωνία αὕτη θὰ ρυθμίζῃ κατὰ τρόπον ἑνιαῖον τὴν γενικὴν παραγωγὴν, θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀσχολῆται ὁ ἄνθρωπος περὶ πᾶν ὅ,τι ἐνδιαφέρει τοῦτον ἰδιαιτέρως, ἐλεύθερος ὢν, ὅπως μεταβάλλῃ διαρκῶς κατ' ἀρέσκειαν τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐργασίας του.

Βλέπομεν, ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ καθαρῶς ἠθικὸς σκοπός, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐβάσισαν οἱ Marx καὶ Engels τὸν κομμουνισμόν των, δὲν εἶναι κοινωνιστικὸς. Σήμερον ἀκριβῶς θυσιάζεται τὸ ἄτομον εἰς τὸν βωμὸν τοῦ κακῶς συγκεκροτημένου συνόλου. Αὐριον θὰ ὑπάρχῃ τὸ σύνολον χάριν τοῦ ἀτόμου. Ἡ κομμουνιστικὴ κοινωνία θὰ παράσχῃ εἰς τὸ ἄτομον τὴν ἐλευθερίαν νὰ πράττῃ πᾶν ὅ,τι ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἐπιθυμίας του. Ὁ κομμουνισμὸς τῶν Marx καὶ Engels καταλήγει εἰς ἀτομικισμόν.

Τὶ εἶδους ἀτομικισμὸς εἶναι ὅμως ἐκεῖνος, εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ὁποίου ἀποβλέπει ὁ προλεταριακὸς σοσιαλισμὸς; Μήπως δὲν εἶναι καὶ αὐτὸς εἰ μὴ μόνον πρόσχημα ἀτομικισμοῦ, μήπως εἶναι ἀνάλογος πρὸς ἐκεῖνον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου βασίζεται ἡ ἀστική ὀργάνωσις τῆς κοινωνίας;

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ ἔρευνα στερεῖται τῶν μέσων ἐκείνων, δι' ὧν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ προχωρήσῃ σταθερῶς. Πάντως εἰς γενικά τινα συμπεράσματα εἶναι δυνατὸν κάλλιστα νὰ καταλήξωμεν. Ὁ προλεταριακὸς σοσιαλισμὸς βασίζεται—καί, ἐφ' ὅσον ὀρμᾶται ἀπὸ τοῦ Marx καὶ ἀπὸ τῆς περὶ ἐξελίξεως θεωρίας τούτου, ὁμολογεῖ, ὅτι βασίζεται—ἐπὶ τῶν ἐπιτευγμάτων τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, ἐπὶ τῆς προόδου ἰδίᾳ τῆς τεχνικῆς, ἐπὶ τῆς μηχανῆς καὶ τοῦ εἰς αὐτὴν κυρίως ἐσαρκουμένου πολιτισμοῦ. Τὶ σημαίνει ὅμως τοῦτο; Ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξις τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ δὲν πρόκειται νὰ ἀναχαιτισθῇ ὑπὸ τοῦ προλεταριακοῦ σοσιαλισμοῦ; Ἡ ἀτομικὴ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐργασίας του δὲν πρόκειται νὰ ἀποκατασταθῇ; Ὁ Babeuf, εἰς τῶν μεγάλων προδρόμων τοῦ κομμουνισμοῦ, εἶχε ζητήσῃ τὴν πλήρη καταστροφὴν τῶν πόλεων καὶ τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ.

1) Πρὸβλ. Marx καὶ Engels Deutsche Ideologie, ἐν «Marx—Engels—Archiv», I Band, Frankfurt a. M., σ. 251.

Αὐταὶ αὐταὶ αἱ πρῶται κινήσεις τῶν ἐργατικῶν μαζῶν, κινήσεις σχεδὸν ἐνστικτικαὶ καὶ ἐστερημένοι κηδεμονίας καὶ πνευματικῶν ἡγετῶν, ὠρμήθησαν ἐκ συγγενοῦς ἀρχῆς. Αἱ κινήσεις τῶν ἐργατῶν κατὰ τέλος τοῦ ΙΗ΄ καὶ κατὰ τὰς πρῶτας δεκαετηρίδας τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος ἐν Ἀγγλίᾳ, Γαλλίᾳ, Γερμανίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ ἐστρέφοντο ἀποκλειστικῶς κατὰ τοῦ κυριωτάτου συμβόλου τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ : κατὰ τῆς μηχανῆς. Ἡ ὑποσυνείδητος βούλησις εἶχε φέρει τὴν μάζαν ἀντιμέτωπον τοῦ πραγματικοῦ ἐχθροῦ. Ὁ νεώτερος βεβαίως σοσιαλισμός, ὡς ἀνεπτύχθη ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν Marx καὶ Engels, ὑπερνικήσας τὰς οὐτοπίας τῶν προδρομῶν του, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ζητήσῃ τὴν καταστροφὴν τῆς μηχανῆς, δὲν ἦτο δυνατόν βασισθῆ ἐπὶ τῆς ἀρνήσεως τῶν τεχνικῶν προόδων τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀποβλέπων εἰς τὴν ἄμεσον πολιτικὴν δρᾶσιν, δὲν παρεδέχθη μάλιστα ἀπλῶς τὴν τεχνικὴν πρόοδον ὡς καιάστασιν, ἀλλ' ὕμνησαν αὐτήν, ἀποδόσας τιμὰς καὶ εἰς τοὺς κυριωτέρους φορεῖς τῆς προόδου ταύτης, εἰς τὴν ἀστικὴν τάξιν. Ἀρκεῖ ὅμως τοῦτο διὰ νὰ ὀδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ προλεταριακὸς σοσιαλισμός, πραγματοποιούμενος, δὲν πρόκειται νὰ μεταβάλλῃ οὐσιωδῶς τὴν κατάστασιν; Ὑπάρχει πιθανότης τις σωτηρίας, πιθανότης, τῆς ὁποίας μάλιστα ἡ πραγματοποίησις δὲν ἐμφανίζεται—κατ' ἀρχὴν τοῦλάχιστον—ἐξηρητημένη ἀπὸ τῆς ὑπάρξεως τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος. Ἡ περὶ ἧς πρόκειται πιθανότης εἶναι ἡ ἐξῆς: Ἴσως ἡ μηχανὴ ὀδηγήσῃ ἀφ' ἑαυτῆς εἰς τὴν ἄρσιν τῆς ἐπιρροῆς, ἣν ἀσκεῖ σήμερον. Ἴσως ἡ τελειοποίησις τῆς ὀδηγήσεως εἰς τὸ νὰ ἀντιστραφοῦν οἱ ὄροι καὶ νὰ ὑποταγῆ ἡ μηχανὴ πλέον ὑπὸ τὸν ἄνθρωπον. Τοῦτο θὰ συμβῆ μόνον τότε, ὅταν, τελειοποιουμένης ἔτι περ σσότερον τῆς μηχανῆς, περιορισθῆ ὁ ἡμερησίως ἀναγκαῖος χρόνος τῆς περὶ αὐτὴν ἀπασχολήσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ἐλάχιστον, ἐξασφαλιζομένης εἰς τὸν ἄνθρωπον τῆς πιθανότητος, ὅπως ἀφιεροῖ τὸ μέγιστον τμῆμα τῆς ἡμέρας του εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ ἄτομον συνδεομένων ἀξιῶν. Τότε πλέον ἡ ζωὴ θὰ μεταβάλλῃ πράγματι ὄψιν. Οἱ σοσιαλισταὶ λέγουν, ὅτι καὶ σήμερον—ὀργανουμένης τῆς κοινωνίας σοσιαλιστικῶς—θὰ ἦτο δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῆ τὸ ἀνωτέρω ἰδανικόν. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μέχρι τοῦδε δεδομένων στοιχείων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποφανθῶμεν περὶ αὐτοῦ μετὰ βεβαιότητος. Πάντως ἐκεῖνο, ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὅποιον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑπάρχῃ ἀμφιβολία (καὶ δὲν ἐπιτρέπεται, ἐφ' ὅσον εἶναι τις διατεθειμένος, ἀπαλασσόμενος πάσης προκαταλήψεως, νὰ ἀτενίσῃ μετὰ θάρρους καὶ εἰλικρινείας τὴν ἀλήθειαν) εἶναι τοῦτο: ἐὰν ὑπάρχῃ κατ' ἀρχὴν ἡ πιθανότης, ὅπως ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξις τοῦ τεχνικοῦ πολιτι-

σμοῦ ὁδηγήση πρὸς τὴν ἄρνησιν καὶ ἄρσιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ δυνάμεως, εἰάν ὑπάρχη κατ' ἄρχὴν ἢ πιθανότης, ὅπως ἢ τελειοποιήσῃς τῆς μηχανῆς χειραφετήση τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς ἐξουσίας της καὶ ὑποτάξῃ πλέον αὐτὴν ὑπὸ τὸν ἄνθρωπον, ἢ πιθανότης αὕτη εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ εὐκολώτερον ὑπὸ καθεστῶς σοσιαλιστικὸν παρὰ ὑπὸ καθεστῶς κεφαλαιοκρατικόν. Αἱ σκέψεις, αἵτινες ὁδηγοῦν καὶ ὀφείλουν νὰ ὁδηγήσουν πάντα εἰλικρινῶς σκεπτόμενον ἄνθρωπον πρὸς τὸ συμπέρασμα τοῦτο, εἶναι ἀπλούσταται. Ὁ περιορισμὸς τοῦ χρόνου τῆς ἐργασίας εἰς τὸ ἐλάχιστον θὰ εἶναι εὐκολώτερον—ἀναπτυσσομένης βεβαίως περαιτέρω τῆς τεχνικῆς προόδου—νὰ ἐπιτευχθῇ ὑπὸ καθεστῶς σοσιαλιστικόν, δηλαδή ὅταν πάντες οἱ ἄνθρωποι ἐργάζονται, παρὰ ὑπὸ καθεστῶς οἰκονομικῆς ἀνισότητος, καθεστῶς ἀπαλλιάσσον ὀλοκληρον—καὶ δὴ μεγάλην—τάξιν ἀνθρώπων τῆς ὑποχρεώσεως, ὅπως ἐργάζεται διὰ τῶν χειρῶν. Αὐτὸς οὗτος ὁ Marx, ὅστις θεωρεῖται συνήθως ὡς καριδὼν πλήρως τὸ ἠθικὸν μέρος τῆς σχέσεως τοῦ ἐργάτου πρὸς τὸ σύστημα τῆς κεφαλαιοκρατικῶς ὀργανωμένης ἐργασίας, τονίζει—καὶ δὴ ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ «Κεφαλαίῳ»—, ὅτι ἡ ἀπαθλίωσις, ἦν ὑφίσταται ὑπὸ τὸ κεφαλαιοκρατικὸν καθεστῶς ὁ ἐργάτης, εἶναι κυρίως ἠθικὴ καὶ συνίσταται εἰς τὸ ὅτι οὗτος βλέπει διαρκῶς περισσότερον ἀφρανιζόμενον τὸ ἄτομόν του καὶ καθιστάμενον ἀπλοῦν ἐξάρτημα τῆς μηχανῆς. Ἡ ἀποκατάστασις βεβαίως τῆς καθαρῶς ἀτομικῆς σχέσεως τοῦ ἐργαζομένου πρὸς τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας του εἶναι ἀδύνατος, ἐφ' ὅσον ἡ ἀνθρωπότης δὲν ἐννοεῖ νὰ παραιτηθῇ (καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν βεβαίως νὰ παραιτηθῇ ἀφ' ἑαυτῆς) τῶν κατορθωμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ὠδήγησεν ἡ πρόοδος τῆς τεχνικῆς. Ἡ ἀναγέννησις τῆς παλαιᾶς εἰδυλλιακῆς σχέσεως τοῦ ἐργαζομένου πρὸς τὴν ἐργασίαν του δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ζητηθῇ σήμερον σοβαρῶς. Τὸ μόνον δυνατὸν εἶναι τοῦτο : ἐπιβαλλομένης εἰς πάντας ἀνεξαιρέτως τοὺς ἀνθρώπους τῆς ὑποχρεώσεως, ὅπως ἐργάζονται, νὰ περιορισθῇ ὁ χρόνος τῆς κοινωνικῶς ἀναγκαίας ἐργασίας, δηλαδή τῆς περὶ τὴν μηχανὴν ἀπασχολήσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ἐλάχιστον καὶ νὰ ἐξασφαλισθῇ τοιουτοτρόπως εἰς πάντας ἢ πιθανότης, ὅπως ἀνακτήσουν πάλιν τὴν ἀπολεσθεῖσαν ἀτομικότητά των.

Τοιουτοτρόπως ἐμφανίζεται ἐνώπιον ἡμῶν τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα ὑπὸ μορφήν τελείως νέαν. Δὲν εἶναι ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ πτωχοῦ καὶ πλουσίου, μεταξὺ τῆς καταπιεζομένης καὶ καταπιεζούσης τάξεως ἐκείνη, ἢ ὁποῖα ζητεῖ τὴν ὑπερνίκησίν της. Ἡ ἀντίθεσις, ἢ ὁποῖα πρέπει νὰ ὑπερνικηθῇ, εἶναι ἡ μεταξὺ μηχανικοῦ ἢ τεχνικοῦ καὶ ψυχικοῦ ἢ ἐσωτερι-

κοῦ πολιτισμοῦ ἀναπτυχθεῖσα ἀντίθεσις. Εἰς ἄλλας ἐποχάς, συγκεκριμένως πρὸ τῆς ἀναπτύξεως τῆς τεχνικῆς προόδου, πρὸς τὴν ὁποίαν συνέπεσεν ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος, ὁ οἰκονομικῶς καταπιεζόμενος— ἂν καὶ πτωχός, ἂν καὶ ἀδικούμενος — διετήρει κατὰ κανόνα ἀκεραίαν τὴν ἀτομικότητά του. Ἐργαζόμενος — ἀδιάφορον εἰς ἐλευθέρως ἢ ὑποχρεωτικῶς — μετεβίβαζεν εἰς τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας του τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀτομικότητα καὶ εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ βλέπῃ ἑαυτὸν ἀναγεννώμενον, πολλάκις μάλιστα καὶ διαιωνιζόμενον εἰς τὸ ἔργον τῶν χειρῶν του. Καὶ ὅταν ἀκόμη τὸ ἔργον τῶν χειρῶν του ἀνῆκεν εἰς τὴν κυριότητα ἄλλου, ὁ ἀληθὴς κύριος τούτου παρέμενε ὅπως δὴποτε ὁ δημιουργήσας αὐτό. Ὁ Θεός, ὡς δημιουργήσας τὸν κόσμον, εἶναι καὶ ὁ μόνος ἀληθὴς κύριος τούτου, ἀδιάφορον εἰς οἱ ἄνθρωποι κτίζουν τοὺς πύργους τῆς ὑπεροψίας των καὶ διαμφισβητοῦν τὴν κυριότητά του. Μόνον τὴν ἐξωτερικὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἔργον τῶν χειρῶν του κατώρθωσαν ἄλλοτε οἱ κοινωνικοὶ νόμοι νὰ προσβάλλουν. Ἡ ἐσωρικὴ σχέσις δημιουργοῦ καὶ δημιουργήματος ἔμενε ἀθικτος. Τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα — ἂν καὶ ὑπῆρχεν, ἂν καὶ ἐνεφανίζετο μάλιστα ὑπομορφᾶς κατ' ἐπίφασιν βαρυτέρας ἐκείνων, ὑφ' ἃς ἐμφανίζεται σήμερον — δὲν ἦτο ἐν τούτοις δυνατόν νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς πρόβλημα θεμελιῶδες. Σήμερον τὰ πράγματα μετεβλήθησαν οὐσιωδῶς. Τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα πρέπει σήμερον νὰ χαρακτηρισθῆ πλέον ὡς θεμελιῶδες. Ὅχι βεβαίως διότι ἡ ὑπαρξις τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ πτωχῶν καὶ πλουσίων εἶναι θεμελιωδῶς προβληματικὴ. Ἀντίθεσις τοιαύτη ὑπῆρχε καὶ ἄλλοτε. Τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα εἶναι σήμερον θεμελιώδους σημασίας, διότι ὁ πτωχὸς δὲν εἶναι ἀπλῶς πτωχός — (ἡ «φτώχεια» ἦτο ἄλλοτε πλοῦτος καὶ ἐξησφάλιζεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν)—, ἀλλὰ στερεῖται αὐτῆς ταύτης τῆς πιθανότητος, ὅπως ἐπικοινωνῆ ἀτομικῶς, δηλαδὴ δημιουργικῶς πρὸς τὸ ἔργον τῶν χειρῶν του. Τὸ αἰτομόν του ἀφανίζεται πλήρως. Εἰς τοῦτο κυρίως ἔγκειται σήμερον ἡ σημασία τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος. Καὶ εἰς τὴν θεραπείαν τούτου θὰ ἔπρεπε συνειδητῶς καὶ συστηματικῶς νὰ ἀποβλέψῃ ὁ σοσιαλισμός, ζητῶν οὐχὶ βεβαίως τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀτομικῆς καὶ δημιουργικῆς σχέσεως τοῦ ἐργαζομένου πρὸς τὸ ἔργον τῶν χειρῶν του (τοιούτου εἴδους ἀποκατάστασις δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὴ), ἀλλὰ τὸν περιορισμὸν τοῦ χρό.ου τῆς περὶ τὴν μηχανὴν ἀπασχολήσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ἐλάχιστον, περιορισμὸν, ὅστις θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους τὴν πιθανότητα, ὅπως ἀφιερωθοῦν καὶ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀτομικῶν των κλίσεων καὶ ὁραπῶν. Ἀπὸ

τῆς ἐπόψεως ταύτης θὰ ἐνεφανίζετο ὁ σοσιαλισμὸς ἀποβλέπων εἰς τὸ νὰ σώσῃ τὸ ἄτομον, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τὸν κατ' ἐπίφρασιν ὑφιστάμενον ἀτομικισμὸν τῆς ἐπὶ τοῦ φιλελευθερισμοῦ βασιζομένης κοινωνίας κινδυνεύει πλήρως νὰ ἀφανισθῇ.

47.—Τὰ ἀνωτέρω ἀφοροῦν τὴν οἰκονομικὴν συγκρότησιν τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας, ὅπως ἐμφανίζεται αὕτη ἐν τῇ «ἰδανικῇ» αὐτῆς μορφῇ. Ἐρωτᾶται ὁμῶς: ποῖον εἶναι τὸ πολιτικὸν σύστημα συγκροτήσεως τῆς κοινωνίας, τὸ ὁποῖον ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν τοιαύτην οἰκονομικὴν ὁργάνωσιν; Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν μας καὶ νὰ κρίνωμεν τὰς διαφόρους οὐτοπίας τῶν ἀναρχικῶν σοσιαλιστῶν, εἰς τὰς ὁποίας συγκαταλέγονται καὶ πολλοὶ αὐτῶν τούτων τῶν Μαρξιστῶν. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν οὐτοπιῶν τούτων—καὶ ὡς οὐτοπία ἐμφανίζεται αὕτη αὕτη ἡ θεωρία τοῦ Lenin περὶ τῆς «συνηθείας», ἡ ὁποία, μεταβάλλουσα θεμελιωδῶς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, θὰ καταστήσῃ τοῦτον ἱκανόν, ὅπως χειραφετηθῇ πλήρως ἀπὸ πάσης ἀνάγκης κρατικοῦ καταναγκασμοῦ—, ἐπὶ τῇ βάσει οὐτοπιῶν ἀναρχικοῦ περιοχομένου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καταλήξωμεν εἰς συμπεράσματα περὶ τῆς πολιτικῆς ὁργανώσεως τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας. Οἱ ἀναρχικοὶ εὐαγγελίζονται τὴν κατάργησιν πάσης ἐν γένει πολιτικῆς ὁργανώσεως. Ἡμεῖς θὰ ἀρκεσθῶμεν ἐνταῦθα εἰς τὸ νὰ ἐξετάσωμεν τὴν πολιτικὴν ἐκείνην μορφήν, ἡ ὁποία θεωρεῖται ἀνταποκρινομένη εἰς τὸ λεγόμενον μεταβατικὸν στάδιον τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου. Ὡς τοιαύτη μορφή ἐμφανίζεται τὸ σύστημα τῶν συμβουλίων, δι' οὗ ἐπεδιώχθη ἡ ἀντικατάστασις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος. Ἐξασφαλίζεται ἢ καὶ διευκολύνεται ἀπλῶς ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν συμβουλίων ἡ ἀνάδειξις τοῦ ἀληθοῦς ἀτόμου περισσότερον ἢ ὑπὸ τὸ σύστημα τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ;

Διὰ νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο πρέπει νὰ ὁρμηθῶμεν ἐκ τῆς πιστοποιήσεως τοῦ ἀναμφισβητήτου, καθ' ἡμᾶς, γεγονότος, ὅτι τὸ σύστημα τῶν συμβουλίων δὲν διαφέρει οὐσιωδῶς ἀπὸ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος. Δύο εἶναι αἱ μορφαί, ὑφ' αἷς ἐνεφανίσθη μέχρι τοῦδε τὸ σύστημα τοῦτο. Ἡ πρώτη καὶ γνησία αὐτοῦ μορφή εἶναι ἡ συνδεδεμένη πρὸς τὴν ὁμαδικὴν δικτατορίαν ὁρισμένης τάξεως, εἰδικῶς δὲ τοῦ προλεταριάτου. Τὰ συμβούλια τῶν στρατιωτῶν, ἐργατῶν καὶ ἀγροτῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασιίζεται τὸ κυβερνητικὸν σύστημα τῆς σοβιετικῆς Ρωσσίας, συνιστοῦν τὴν γνησίαν μορφήν τοῦ νέου τούτου συστήματος, μορφήν, ἣτις θεωρεῖται μάλιστα ἀναγομένη εἰς τὴν παράδοσιν τῶν κατὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν συμπληχθειςῶν λεσχῶν